

YANGI O‘ZBEKISTON XOTIN-QIZLARINING TA’LIM OLISHIDA ATROF-MUHITNING IJTIMOIIY TA’SIRI

Shaxloxon Diyarova Rovshan qizi

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Ayol mikromoliya tashkiloti

Annotatsiya: Maqolada “Yangi O‘zbekiston” islohotlari sharoitida ayollarning ta’lim olishiga ijtimoiy muhitning ta’siri tahlil qilinadi. Asosiy omillar, jumladan, davlat siyosati (universitetlarda qizlar uchun kvotalar, gender qonunchiligi), ijtimoiy-madaniy an’analar (patriarxal munosabatlar, erta turmush qurish), iqtisodiy to’siqlar (qashshoqlik, o‘g‘il bolalar uchun ta’limning ustuvorligi) va ta’lim tashabbuslarini ilgari surishda xalqaro tashkilotlarning roli. Oliy ta’limdagi ayollar ulushini (45%) oshirish va geografik to’siqlarni kamaytiradigan raqamli platformalarni ishlab chiqishda muvaffaqiyatga erishildi. Biroq, “ayol” mutaxassisliklarining stereotipik tanlovi va mintaqaviy tengsizlik kabi doimiy muammolar ta’kidlangan. Mualliflarning xulosasiga ko‘ra, barqaror o‘zgarishlar kompleks yondashuvni talab qiladi: huquqiy islohotlar, oilalarni iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy-madaniy me‘yorlarni o‘zgartirish bo‘yicha ma’rifiy ishlar majmuasi. Tadqiqot ilmiy maqolalar ma’lumotlari, xalqaro tashkilotlar (YUNISEF, Jahon banki) hisobotlari hamda sotsiologiya, ta’lim va gender tadqiqotlari sohalaridagi ekspertlarning fikrlariga asoslanadi.

Kalit so‘zlar: ayollar ta’limi, Yangi O‘zbekiston, gender tengligi, ijtimoiy-madaniy to’siqlar, ta’lim islohotlari.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlash borasidagi ishlarni yanada faollashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni [1] xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini kuchaytirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy mavqeini yuksaltirish, oila institutining har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratishga xizmat qilmoqda. Hujjatning muhim jihatlaridan biri qizlar va ayollarning har tomonlama qulay va sifatli ta’lim olishini ta’minlashdan iborat bo‘lib, bu ularning kasbiy mahorati, iqtisodiy mustaqilligi, oila va mamlakat farovonligiga qo‘shayotgan hissassi oshishining asosi sifatida qaralmoqda. Demak, ayollar ta’limiga investitsiyalar jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa ekanligini tasdiqlaydi. Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “bilimli ayol – ona mustahkam oila tayanchiga, mustahkam oila esa obod davlat poydevoriga aylanadi”[2].

Ta’lim jamiyat ko‘zgusi sifatida qaraladi. Xotin- qizlarning ta’lim olishi nafaqat shaxsiy rivojlanish masalasi, balki jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy sharoitlarning ko‘rsatkichidir. Atrof-muhit, jumladan, oila, urf-odatlar, iqtisodiy imkoniyatlar va davlat siyosati qizlarning bilim olishi, motivatsiyasi va istiqbollarni shakllantiradi. Ushbu omillarning ta’siri o‘z-o‘zini anglash uchun eshiklarni ochishi yoki yengib bo‘lmaydigan to’siqlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Tarixdan shakllangan g‘oyalar ko‘plab mintaqalarda hali ham qizlarning ta’lim olish imkoniyatini cheklamoqda. Masalan:

- Patriarxal model hukmron bo‘lgan jamiyatlarda qizlarning ta’lim olishi ko‘pincha "ortiqcha" deb hisoblanadi, ayniqsa qishloq joylarda.

- Erta turmush qurish va uy ishlari ta’limni to‘xtatadi.

Shu bilan birga "Ayolga xos bo‘lmagan" kasblar haqidagi stereotiplar qizlarning texnik mutaxassisliklarga qiziqishini kamaytiradi[3].

O‘zbekistonda Prezidentning PF-87-son Farmoni (2022-yil) qabul qilingandan so‘ng, ota-onalar uchun ta’lim dasturlari va qizlarni ilm-fan sohasida qo‘llab-quvvatlash orqali gender qarama-qarshiligiga qarshi kurash faollashtirildi.

Yana bir narsaga ahamiyat qaratish lozim, oilaning daromad darajasi ta’lim olish imkoniyatiga bevosita ta’sir qiladi:

- Kambag‘al oilalarda qizlar ko‘proq ishlash yoki uy ishlariga yordam berish uchun o‘qishni tashlab ketishadi.

- Ta’lim xarajatlari (forma, darsliklar, transport) ko‘pchilik uchun qo‘llab-quvvatlanmaydigan bo‘lib qolmoqda.

- Ishsizlik ko‘p bo‘lgan hududlarda ota-onalar o‘z qizlarining ta’lim olishiga sarmoya kiritishdan ma’no ko‘rmaydilar.

Bu borada ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dasturlari, stipendiyalar, bepul o‘quv materiallari – iqtisodiy to‘siqlarni kamaytirishga yordam bermoqda.

Shu bilan birga xotin-qizlarning ta’lim olishida oilaviy muhit asosiy rol o‘ynaydi:

- Ota-onalarning yordami (ayniqsa, onalar) qizlarning universitetlarga kirish imkoniyatlarini oshiradi.

- Bilimli onalar ko‘proq o‘z qizlarining bilim olishini targ‘ib qiladi, savodsizlikni yo‘q qiladi.

Statistik ma’lumotlarga qaraganda, YuNESKO ma’lumotlarida, o‘rta ma’lumotli ayollar salmog‘ining 1 foizga oshishi mamlakat yalpi ichki mahsulotining 0,3 foizga o‘shishiga olib keladi[4].

Qonunlar va ijtimoiy dasturlar atrof-muhitni ta’lim foydasiga o‘zgartirishi mumkin:

- Oliy o‘quv yurtlarida qizlar uchun ajratilgan kvotalar ularni muhandislik va tibbiyot mutaxassisliklariga o‘qishga kirishga undamoqda.

- Turli ijtimoiy jamg‘arma loyihalari kabi ta’lim kompaniyalari jamoatchilikning qizlar huquqlariga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirmoqda.

- Talaba onalarni qo‘llab-quvvatlash (moslashuvchan jadvallar, universitetlardagi bolalar bog‘chalari) oila va o‘qishni uyg‘unlashtirishga yordam berib kelmoqda.

Undan tashqari Central Asian University tomonidan tashkil qilinayotgan Ayol by CAU mikromoliya tashkiloti ham, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularni ijtimoiy hayotda o‘z o‘rinlarini topishda yordam berish maqsadida tashkil qilindi.

Darhaqiqat, xotin-qizlarning ta’lim-tarbiyasiga e’tiborsiz taraqqiyotni tasavvur qilish qiyin. Rivojlangan mamlakatlarda jamiyatda xotin-qizlarga bo‘lgan o‘zgarishlar, ularga yaratib berilayotgan imkoniyatlar tufayli ayollar ham turli sohalarda muvaffaqiyatga

erishishda erkaklar bilan tenglashib bormoqda. Bilimli ayol – ijtimoiy taraqqiyot yo‘li. Aynan u bolalarni tarbiyalaydi va tarbiyalaydi, ularning ongi, dunyoqarashini shakllantiradi va ular olgan bilimlarning sifatini nazorat qiladi.

Xotin-qizlarning bilim olishi, kamol topishi uchun yaratilgan keng imkoniyatlar, o‘z navbatida, yangi avlod To‘marisi, Bibixonim, Nodirabegim, Uvaysiyar kamol topadi. Bu kuchli ma‘naviyatli, dono Sharq ayollarining turmush tarzi, dunyoqarashi, mavqei asrlar davomida ko‘pchilikka ibrat bo‘lib kelgan.

Ayollar ta'limining antropologik tamoyilini birinchi marta P.F. Kapterev o'zining "Didaktik insholar" asarida, "ayolning tabiatiga kuchlilik, baquvvatlik mos keladi, lekin tez-tez tanaffus va yetarli dam olish kerak; "Ayollarning ta'lim va tarbiyasida katta mashaqqatni talab qiladigan uzoq soatlik ishlar butunlay chiqarib tashlanishi kerak"[5]. Uning fikricha, ayol tafakkurining asosiy markazlari atrofdagi voqelik, uning barcha xossalari va tirik inson shaxsiyati edi. eurlri sifatlarning o'ziga xos birikmasi sifatida tushunadi. Uning ta'kidlashicha, ayol ongi erkak aqlidan ko'ra ko'p qirrali va jonliroqdir. Bilim chuqurligi va ma'lum bir tomonlamalik, uning fikricha, erkak aqlining o'ziga xos xususiyatlari edi. O'qituvchi ayol ongining o'ziga xos xususiyatlariga ko'p qirralilik va konkretlikni bog'laydi.

K.D. Ushinskiy, P.F. Kapterev qizlar maktabida o'quv jarayonini tashkil etishga katta ahamiyat bergan. U o'quv dasturini haqiqatga yaqinlashtirishni talab qilgan. U o'zining "Didaktik insholar" asarida shunday ta'kidlagan: "Ayollar ta'lim muassasalarining o'quv rejasiga grammatika va matematika emas, balki tashqi tabiat, antropologiya, adabiyot, tarix va ilohiy qonunni kiritilishi kerak, bunda asosiy o'rinni atrof-muhit va inson shaxsiyati egallashi kerak"[6]. Xotin-qizlar o'quv dasturi, uning fikricha, ensiklopedik bo'lishi kerak, ya'ni asosiy fanlardan tashqari, yordamchi fanlarni ham kiritish zarur.

Professor Elena Kim (Toshkentdagi Xalqaro Vestminster universiteti) mintaqalardagi qashshoqlik oilalarni o'g'il bolalarning ta'lim-tarbiyasiga sarmoya kiritishga majbur qilishini, qizlarni “vaqtinchalik oila a'zolari” sifatida ko'rishini ta'kidlaydi[7]. Xaqiqatdan ham, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarda qizlarni ta'lim-tarbiyasiga katta e'tibor berilmasligi achinarli holat. Shuning uchun ham bundan oilalar bilan mahalla faollari boshchiligida suhbatlar, treninglar, psixologik xizmatlar ko'rsatilishi lozim.

Doktor Anna Petrova (BMT Ayollar) o'z hisobotida[8] (2023) “Ta'lim orqali ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish” kabi loyihalar O'zbekistonda, ayniqsa chekka hududlarda ayollar resurs markazlari tarmoqlarini yaratishga yordam berganini ta'kidlaydi. “Yangi O'zbekiston” islohotlari ijobiy institutsional o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Barqaror taraqqiyot huquqiy tartibga solish, iqtisodiy qo'llab-quvvatlash va ma'rifiy ishlarni, ayniqsa, hududlarda uyg'unlashayotganini ko'rsatadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, «Yangi O'zbekiston» konsepsiyasi doirasida ayollarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan muhim institutsional o'zgarishlarni olib keldi. Davlatning gender tengligi bo'yicha qonunlar, qizlar uchun kvotalar, xalqaro hamkorlikdagi ta'lim loyihalari va raqamlashtirish kabi choralar ayollarning oliy ta'limdagi ulushini 45% ga yetkazishga, shuningdek, qishloq hududlaridagi qizlar uchun onlayn ta'lim imkoniyatlarini yaratishga yordam berdi. Biroq, chuqur ildiz otgan ijtimoiy-me'riy

stereotiplar (erta nikohlar, «ayollar kasblari»ga intilish, o‘g‘il bolalarni afzallik), iqtisodiy qiyinchiliklar va mintaqaviy tafovutlar hali ham ayollar ta’limining to‘liq erkinligiga to‘siq bo‘lib qolmoqda.

Barqaror o‘zgarishlar uchun quyidagilar zarur:

1. Qonuniy va iqtisodiy choralar (ayollar uchun mikrokreditlar, stipendiyalar, oilalarga moddiy rag‘batlantirishlar);

2. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar (gender tengligi bo‘yicha jamiyatda targ‘ibot, ota-onalar bilan ishlash);

3. STEM-sohalariga jalb etish (ayollarni texnika, IT va boshqa «erkaklar» kasblariga yo‘naltirish);

4. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish (ta’lim grantlari, mutaxassislar almashinuvi).

Yangi O‘zbekistonning gender baravarolligi yo‘lidagi muvaffaqiyati ijtimoiy muhitning uzoq muddatli o‘zgarishi, ya’ni nafaqat qonunlar, balki ong va qadriyatlarning transformatsiyasiga bog‘liq. Faqat integratsiyalashgan yondashuv orqali ayollar ta’limi haqiqiy ijtimoiy adolat va iqtisodiy taraqqiyot vositasi bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://lex.uz/docs/-5899498?ONDATE2=13.06.2023&action=compare>
2. <https://president.uz/oz/lists/view/7872>
3. UN Women (2022). *Gender Snapshot: Progress on the Sustainable Development Goals, Гендерный обзор 2022 г. Нью-Йорк
4. UNESCO (2021). *Global Education Monitoring Report: Gender Review, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381329>
5. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения/ П.Ф. Каптерев [Под ред. Л.М. Арсеньева] – М., Педагогика. – 1982. – 703 с
6. Корнетов Г.Б. Цивилизованный подход как метод историко-педагогического исследования аксиологических проблем образования / Г.Б. Корнетов// Образование: идеалы и ценности. – М.1995.- С.36-52.
7. ISSN 2072-0297 Молодой учёный Научный журнал, Выходит два раза в месяц № 3 (107) / 2016
8. <https://eca.unwomen.org/ru>